

בַּצְרוֹן

נוסד עלידי חיים משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

שנה כ"ז (כרך נ"ג) תשרי-חשון, תשכ"ו חוברת א' (254)

בפתח תקופת אשכול*

מאת ד"ר א. בן-עמי

נצחון אשכול בבחירות לכנסת יש לו כמה וכמה פנים, ועדיין מרובה בו הנסתר על הגלוי. אמנם מבחינת ההתגודדות האישית עם בן-גוריון יצא אשכול וידו על העליונה, היות והוסמך הפעם בזכות עצמו ועל דעת הקהל לאחוז בהגה המדינה. וכן נכזבה גם תקוותו של מנחם בגין לעלות לדרגת מנהיג לאומי המסוגל להקים ממשלה. דומה, איפוא, שהעקוב היה למישור ואשכול יוכל להתפנות מעתה להגשמת תכניותיו המדיניות, אלא שבינתיים שונתה המפה המפלגתית בישראל מיסודה והדבר ישתקף תחילה ב"מעשה המרכבה" הקואליציוני. בדרך היתול מיצה את הבעייה ח"כ אלמוגי מרפ"י באמרו: הקואליציה החדשה תהיה צירוף של המחר (מפ"ם) עם האתמול (אחה"ע) עם כוחות של מעלה (מפד"ל) וכוחות של מטה (מפא"י). לאלה יש להוסיף מן הסתם את הכוח המרחף בין שמאל לימין (ליברלים עצמאיים). אך ביתר רצינות אפשר לתאר את בעייתו של אשכול במשפט אחד: האם בהמירו את אנשי בן-גוריון באנשי אחדות-העבודה חיזק או החליש אשכול את יכולתה של מפא"י לצרף שותפים לשלטון ועם זאת להשאיר בידה את היזמה הפוליטית?

התבוננות קצרה בהיערכות החדשה של מפלגות ישראל דייה כדי להשיב בשלילה על שאלה זו.

מעשה מרכבה רופף

המערך זכה ב־45 חברי כנסת, שמהם יהיו למפא"י עצמה כ־36 והיתר לקבוצה מגובשת היטב מבחינה אידיאולוגית, למודת-ניסון בפילוגים ואיחודים, בעלת בסיס כלכלי משלה (הקיבוץ המאוחד), שדוגלת זה עשרים שנה ומעלה

* על סמך חופש הדעות.

בהחזרת מפא"י בתשובה אל הסוציאליזם „האמיתי“. מה הן האפשרויות והברירות לצירופים קואליציוניים מסביב לגוף זה, אם נניח שהדתיים נשארים על מקומם בממשלה?

אפשרות א': מפ"ם. הווי אומר תכנית פוליטית מוסכמת ומקובלת על הדתיים ומפ"ם (כולל חוק השבת השנוי במחלוקת חמורה) כשכל אחת מן הקצוות הללו מסוגלת להפיל את הממשלה על-ידי יציאתה מן הקואליציה. גם אחדות-העבודה תהווה קבוצת-לחץ פנימית נגד גמישות-יתר לגבי הדתיים ותוכל לאיים בעירעור שלטון מפא"י הן בממשלה והן בהסתדרות.

אפשרות ב': הליברלים העצמאיים במקום מפ"ם. עם כל מתינותם ספק אם הללו יהיו מוכנים לתמוך במשטר שיתבסס על חליפין בין המערך לדתיים בנוסח „כלכלה על פי דעתנו ודת על פי דעתכם“. שכן בכך יצאו הליברלים העצמאיים קרחים מכאן ומכאן, הן כמתנגדים תקיפים לחוק השבת והמשך „הכפייה הדתית“ והן כמייצגי קו ליברלי בכלכלה ורעיון ממלכתי בשירותים הסוציאליים (כגון שירות בריאות ממלכתי במקום הסתדרותי). והיה אם ינסה אשכול להניח דעתם של הליברלים העצמאיים לפחות בעניני כלכלה וממלכתיות, מיד תעורר עליו חמתם של אנשי אחדות העבודה אשר ישאלו בצדק: אם כך למה זה אנכי?

אפשרות ג': הכנסת מפ"ם והליברלים העצמאיים גם יחד לממשלה הכוללת את הדתיים. הרכב זה רק יגביר את הסתירות שתוארו לעיל ביחס לכל אחת מהן לחוזה. נשאר עוד אפשרות ד' של ויתור על השתתפות הדתיים בממשלה והקמת קואליציה חילונית ושמאלית מובהקת. היינו של המערך (45) מפ"ם (8) וליברלים עצמאיים (5) כשהאחרונים מסתפקים בקושי בהישגים כלכליים סמליים ובהישג „הגדול“ של מניעת „כפייה דתית“. אפשר לקיים ממשל כזה על חוטי-השערה בעזרת הצירים הערבים הכפופים למפא"י, אך אין להעלות על הדעת שאשכול יסתכן בקיצוניות זו, הכרוכה באיבוד יוקרתו בעם וסמכות הנהגתו במפא"י. לסיכוי הדמיוני שבן-גוריון יטוש את המערכה שהחל בה במשטר אשכול, או שאנשי רפ"י יטשו את בן-גוריון ויצטרפו לאשכול תמורת נזיד-עדשים קואליציוני, יכול לצפות רק מי שאינו מכיר את בן-גוריון ואת חבריו. כדי לסלק כל צל של ספק בעניין זה התכנסה תנועת רפ"י בבית הבימה בתל-אביב יומיים לאחר הבחירות והודיעה במפורש ובתקיפות כי המאבק במשטר אשכול יימשך וכי מפא"י החדשה, שמילאה כרסה באנשי אחדות העבודה, לא תבלע את רפ"י בשום פנים ואופן. מסתבר איפוא שקמה תנועה פוליטית חדשה (עם 10 חברי כנסת) שדרכה בכמה ענייני-יסוד נוגדת לדרכה של מפא"י נוסח אשכול.

מכל האמור ברור, שמלאכתו של אשכול ב„מעשה המרכבה“ הקואליציוני לא תהא קלה כלל, וכל צירוף שיעלה בידו להקים עלול להיות ארעי, רופף, וכרוך בסתירות ובסכנת התפרקות מתמדת. כל זאת נוסף על ההתרוצצות הפנימית הצפויה למפא"י ברגע שיוברר כי אנשי אחדות העבודה לא באו רק „לסתום חורים“ ובוודאי לא ללמוד את תורת-הפשרות מפי זקני מפא"י. כושר-התימרון של מפא"י במפה הפוליטית החדשה אינו דומה כלל לכושרה במפה הקודמת.

למרות שהמערך השיג מספר צירים דומה לזה שבעבר. מפא"י זוה שמאלה מספר מעלות והעלתה בכך את משקלו וכוח המיקוח של השמאל המרכסיסטי-דוגמטי (אחזות העבודה ומפ"ם) בצורה שלא היתה כדוגמתה מאז קום המדינה. כן גם הפכו הדתיים לגורם שאי-אפשר בלעדיו לקיים ממשלה ודבר זה ודאי שלא יחליש את שאיפתם להישגים מן הסוג שמפ"ם לפחות לא תוכל לעכל. האיחוד למעשה בין חירות והליברלים (גח"ל) השאיר למפא"י רק המישה ליברלים עצמאיים לרפואה בכל האגף האזרחי-חילוני במדינה. ולבסוף: במרכז המפה נשארת רפ"י. תנועת פועלים ממלכתית, שאין לקנותה בתיקים חסרי ערך פוליטי כגון בריאות. תחבורה, סעד וכיוצא בהם.

התמורה בהיערכות המפלגתית

מכאן שכל אותם המוניטין אשר יצאו לאשכול כ"אמן הפשרות", התקיפות המאופקת" בביצוע ו"הגמישות בסגנון" יידרשו מעתה להיבחן במציאות חדשה מיסודה. דומה כי כוחם היה יותר במפא"י הבן-גוריונית שניצבה במרכז המפה הפוליטית ולא היתה משועבדת לתכתיב של מפלגה שמאלית או ימנית כלשהי. התמורה העיקרית שהתחוללה בהיערכות המפלגתית היא שהפעם יש בכוחו של השמאל המרכסיסטי-דוגמטי למנוע הכרעה ברורה בניגוד לדעתו. בעוד שבעבר יכול היה בן-גוריון להיעזר במפלגות שמחוץ להסתדרות ללא תלות בשמאל כל-אימת שטובת המדינה חייבה זאת לדעת מפא"י. כך היה בשאלת התמיכה בעצם הרעיון של המדינה העברית, בהקמתו של צבא על-מפלגתי, בהנהגת החינוך הממלכתי תחת המעמדי, בהלאמת לשכות העבודה, בשלילה התקיפה של החזרת הפליטים הערבים, בהסכם השילומים עם גרמניה, במדיניות חוץ שאיננה כפופה לאוריינטציה חסרת-שחר על "עולם המהפכה הסוציאליסטית", ובמדיניות פנים המעודדת כל יזמה כלכלית, ציבורית כפרטית, בהתאם לתרומתה לפיתוח הארץ ולא בהתאם למיטת-סדום אידיאולוגית זו או אחרת. מעתה היא עתידו הפוליטי של אשכול תלוי בכשרונו לקיים מאזן בין מגמות סותרות ללא הכרעה חד-משמעית. ומכיוון שהן במדיניות-החוץ והן במדיניות-הפנים תידרשנה גם להבא הכרעות ברורות, ואולי מרחיקות לכת מן הראשונות, יש לצפות לשרשרת של קונפליקטים בין צרכי המדינה הגדולים ובין "סגנון אשכול", שיצא מנצח מן הבחירות האחרונות. ננסה לבדוק שני איזורים מסוכנים שלפניהם עומדת ישראל בפתח תקופת אשכול.

גאות ושפל באיום הערבי

ביטחון ישראל נמצא בתקופה בה ההישענות על דוקטרינת-ההרתעה של צה"ל נראית מספקת. ההטרדה הקלה מצד כנופיות "פתח" המחבלות לעתים במתקני-מים אינה דומה כלל בעצמתה למבצעי ה"פדאייך" הרצחניים שהביאו את ישראל עד ההכרח במיבצע סיני. אנשי "פתח" הם פורשים המתנגדים לאסטרטגיה של נאצר שמתבססת על הגשמת האחזות הערבית בתור תנאי מוקדם לשיחרור "פלסטין". ממילא נתקלת פעולה ספוראדית זו גם בהתנגדות השלטונות הירדניים והלבנונים, החוששים שפעולות תגמול ישראליות גוברות יזעזעו את יציבות

משטריהן. אך דוקטרינת ההרתעה שלנו קיבלה עידוד גם מהישגים גדולים יותר. מוביליהמים הישראלי הופעל ללא הפרעה והנסיגות להטות את מקורות הירדן בסוריה ובלבנון נתקלו בלחץ ישראלי מאופק שהרתיע לפי שעה מהמשך העבודה. בינתיים יצא בורגיבה בהודעותיו המרעישות שאין לחלום על חיסול ישראל בכוח ולכן מוטב לצד הערבי לדגול ב"שלום" המבוסס על החזרת מאות אלפי פליטים ערבים לתחומי ישראל וחיידוש גבולות החלוקה. ברעיונות אלה למרות המתניות הנודפת מהן, טמונה אפשרות בידוד פוליטי בין-לאומי של ממשלת ישראל. יש לשער שאפילו מעצמות ידידותיות כארה"ב, צרפת ואנגליה עלולות להיאחו בהן כדרך ל"שלום" על אף הנסיון המר בקפריסין, קאשמיר וכו'.

אלה הן, איפוא, שתי ההתפתחויות הצפויות לגבינו במחנה הערבי. או שנתקרב ל"חזונו" של נאצר על "ריפובליקה ערבית מאוחדת" מתימן ועד לבנון כשצבא ערבי מאוחד מקיף את ישראל מכל העברים, או שתנועת האחדות הערבית תוסיף להתיקל במכשולים מן הסוג שבו היא נתקלת כיום ותכניות בורגיבה יצופו מחדש. ולא בכל תנאי האפשרות האחרונה היא העדיפה לבטחון ישראל. אין זה מן הנמנע כלל שנאצר עצמו יעודד בקרוב פעולות שיחרור פרטיזניות של "צבא השחרור הפלשתינאי" שבעקבותיהן יציעו מדינאים לא-ערבים תכניות שלום ברוח בורגיבה ויפעילו לחץ על אירגון האו"ם להכיר ב"ישות הפלשתינאית" הלוחמת ובצורך לתת לאומה זו של פליטים בתוך מולדתם בסיס טריטוריאלי מספיק בעבר הירדן הערבי. לחץ כזה יפתח מחדש את הבעייה הפלשתינאית והתקיפות המאופקת של צה"ל עלולה רק להגביר את טענתו החדשה של נאצל למושלי ארצות ערב; אם רוצים אתם בהגנה יעילה מפני ישראל, התאחדו אתי כל עוד מפולגים הערבים אין הם יכולים לנצח את צה"ל".

במה יקדם משטר אשכול את פני הרעה?

ראשית תפעיל עליו מפ"ם את מלוא משקלה שעלה בהיערכות החדשה של מפלגות ישראל ללא כל פרופורציה אל השפעתה בעם. מפלגה זו עדיין לא חיסלה לחלוטין את אשלייתיה ביחס למדינה דו-לאומית. היא תומכת עקרונית בהחזרת פליטים ערבים לישראל, אם כי ללא נחיבת מספר. היא מתנגדת בעקביות לכל יזמה בלתי קונבנציונלית של צה"ל. והיא ביקרה בחריפות את ממשלת אשכול על הזנחת ההזדמנות הגדולה להיענות בחיוב ברור ליזמתו של ברגיבה. הדתיים והליברלים העצמאיים לא יהיו אמנם עצמאיים עד כדי מדיניות חוץ מובהקת משלהם, אך הנסיון בעבר מורה שהם צמודים ל"סגנון אשכול" הנוכחי יותר מאשכול עצמו... מכאן שקברניטי המערך של אשכול, אם אמנם לא שיכנעו גם את עצמם בטענתם התעמולתית שהמתניות התקיפה של אשכול מגבירה את הבטחון ומקרבת את השלום, יאלצו להתנער משיעוּת-רצון עצמית ולפתח יזמה דינמית יותר.

יש אומרים: אם ישתנו הנסיבות בכזו זה, חזקה על אשכול וחבריו שיגלו תבונה ותעוזה שאינן פחותות במעלה מאלה שגילה בן-גוריון. סוף סוף זה עתה יצאו מבית-מדרשו ואין הם משנים אלא את "הסגנון". והרי גם בן-גוריון ישב עם מפ"ם בקואליציה בימי מערכת סיני, ולא ניזוק.

ויש אומרים: אשכול הכניס עצמו בלא-יודעין ובעזרת עתונאים חנפנים למצב של חרושצ'וב במהדורה ישראלית. ה"דה-בן-גוריוניזציה" שהחל בה תוליד אותו בכיוון הדיאלקטי של העתקת דגשים בכל שטחי המדיניות. לכך עלול לסייע ביחוד החולי הכלכלי המכרסם בגוף המדינה, שלגביו עומדת מפא"י החדשה בנשמה חצויה בין הפרגמטיזם של ספיר והסוציאליזם של גלילי. ויש קשר פנימי בין תלות כלכלית בגורמי חוץ ובין היענות ללחצם הפוליטי.

מעגל קפמים במדיניות הכלכלית

אם במדיניות החוץ והביטחון אין המשבר רובץ לפתח ממש, אלא עתיד לבוא ביום מן הימים, הרי במדיניות הכלכלית תקועה המדינה זה כבר בבוע של רווחה מדומה הגורמת נדודי-שינה לכלכלנים רבים מכל המפלגות. כולם מסכימים שהגוף חולה, אך שונות הדיאגנוזות ביחס לטיב המחלה ודרכי ריפוייה.

על רגל אחת אפשר להמחיש את הבעייה ע"י עימות תמציתי בין תכניתה של גח"ל ובין תכניתה של מפ"ם. הראשונה טוענת כי ככל שיעלה המשק על פסים קפיטליסטיים מובהקים כן תיגבר יעילותו וכן יתקרב ל"עצמאות כלכלית". והאחרונה אומרת להיפך, יש להגביר את המגמה הסוציאליסטית בכלכלת ישראל ולהטיל על "משק הפרעלים" את המשימה העיקרית לפיתוח בד בבד עם ריסון הביזבז הקפיטליסטי והגברת ההישגים הסוציאליים של העובדים. עד כמה שהדבר מוזר, אך לא מפתיע, זהו בערך גם ההבדל בין פנחס ספיר, שר האוצר, ובין ישראל גלילי, שותפו למערך מאחדות העבודה. כמובן, ספיר איננו מדבר על קפיטליזם לשמו אלא פשוט מקיים חממה לקפיטליזם הישראלי היעיל והבלתי יעיל כאחד, ואף מקים מפעלים יש מאין בעזרת הון לאומי, ובלבד שתירבה "חדוות-היצירה" בכל הסקטורים. אותה שעה הוא גם דורש ריסון חמור בקצב עליית רמת החיים של העובדים, ולא היסס בעיצומה של מלחמת הבחירות לפרסם ראיון ב"דבר" בו תבע לשים קץ ("לעשות סטופ", בלשוננו) לשיפורים הסוציאליים. על כך יצא מיד "למחרב", בטאון אחדות העבודה, בניזפה גלויה וחריפה: לא על הדרך הזו תהיה תפארת המערך, לשים קץ לשיפורים הסוציאליים של העובדים.

ואמנם גילתה מלחמת הבחירות האחרונה כי שתי סיסמאות בעיקר הן פופלריות בציבור הישראלי על כל שדרותיו: מישאלת העצמאות הכלכלית והבטחת עלייה מסוג זה או אחר ברמת החיים. כמעט כל המפלגות ניסו לנסח דרכים להבטחת שני הדברים, שאף אם הם עולים בקנה אחד, עלולים הם גם לבטל זה את זה, אם אין עושים את העצמאות הכלכלית תנאי ברור לעליית רמת החיים. אולם אם ביחס למפלגות האופוזיציה אפשר לגלות סתירות הגיוניות בהתרת הדילמה הזו מבחינה תיאורטית, הרי ביחס למערך, שיהווה את גרעין השלטון למעשה, הסתירות גלומות בעצם המדיניות הכלכלית הסותרת ביד אחת מה שהיד השנייה מנסה לבנות. דוגמה אופיינית לכך היא הפיחות האחרון של הלירה הישראלית שהתכוון לעידוד הייצוא של סחורות ישראל. מטרה זו היתה מושגת במידה זו או אחרת אלמלא לא גרר הדבר תגובת-שרשרת של עלייה בשכר

בעקבות עליית המחירים. מעגל הקסמים עשה את שלו. עתה טוענים בישראל שדרך הפיחות לא תצלח ויהיה צורך בהעלאת מסים או במלווה חובה כדי לרסן את הצריכה והייבוא. ברם, כיצד תגיבנה שתי הנשמות של מפא"י החדשה אם שוב יפעל מעגל הקסמים של משאלת העצמאות הכלכלית ועליית רמת החיים?

מה רצה "הבוחר הישראלי"

העתונות בישראל מלאה ניחושים על רצונו של הבוחר הישראלי. והרי עיקרם:

אין היא רוצה בשינויים, לכן ניצחה השאננות ("הארץ"). הוא מצא את החידוש הרצוי במערך לאחדות פועלי ישראל ("דבר"). הוא מחפש אלטרנטיבה, אבל ממשית ורצינית, לא מילולית (מעריב). כמעט והיה נוטה להחליף את ההנהגה, אלא שנרתע מבגין שהוצג כקיצוני ומסוכן ע"י תעמולת יריביו (ידיעות אחרונות). הגיאות המלאכותית והלחץ של המשטר הרדימו אותו (חירות) — וכיוצא באלה ניתוחים בעלי תוקף ריטורואקטיבי.

אם מותר בכלל להתייחס למיליון ורבע יחידים בוחרים משכבות עם שונות ומגוונות כאילו יש להם איזה "רצון כללי", הרי זה במובן של מסקנה המשתמעת מאליה מן הסך-הכולל של פעולות בני אדם. כל זמן שרצון כללי זה מסתכם בקלפי במשטר דימוקרטי ולא באיזה ועד מהפכני הרי זה קרוב ביותר לאמת. הממשלה החדשה שתקום עתה בישראל היא שתשקף לעם את רצונו כבראי. אם התמונה לא תנעם לו, הוא יגלה רצון אחר בפעם הבאה.

